

55 · Hemmelige operationer og subversive aktiviteter i krise- og krigstid

Hvilke forberedelser havde de østlige efterretningstjenester parat med henblik på at operere i og mod Danmark i tilfælde af en international krise eller krig? For Polens vedkommende findes en plan fra 1968, som beskriver, hvordan man skulle bevare kontakten mellem de herværende polske efterretningsofficerer og deres hovedkvarter i Polen i tilfælde af krise eller krig. Planen giver indblik i, hvordan man ved hjælp af radio og personlig kontakt i udlandet skulle holde hovedkvarteret informeret om efterretningsarbejdet i Danmark.¹ Hertil kom et kontaktsystem udarbejdet af den polske efterretningstjeneste, således at den herværende resident kunne afholde et hemmeligt møde på forskellige lokaliteter midt i København med en tilrejsende repræsentant for efterretningstjenestens hovedkvarter i Polen.²

Som førsteprioritet var der udpeget et mødested i Gothersgade tæt på Kongens Nytorv og Store Kongensgade. Passagen med søjlerne på højre side af Gothersgade var udset som mødested, fordi der blandt andet var mange butikker i området, og man derfor kunne opholde sig dér under påskud af at kigge på vinduer. I ly af søjlerne kunne et kort møde finde sted, men var der behov for en længere samtale, skulle man anvende en af de nærliggende restaurationer.

Området ved Sortedam Dossering blev udpeget som et alternativt mødested. I det polske dokument blev det fremhævet, at mange mennesker gik tur i området, og at „man kan opholde sig i dette område selv igennem længere tid uden at give anledning til mistænksomhed“.³

Var den aktuelle situation af en sådan karakter, at det var ønskeligt ikke at gennemføre et personligt møde mellem residenten og den tilrejsende repræsentant fra Polen, måtte et alternativt kontaktsystem tages i anvendelse.

I Øregårdsparken havde man etableret en død postkasse, således at kontakten mellem residenten og den tilrejsende repræsentant kunne opretholdes uden personlige møder. Ved en bro i parken havde den polske efterretnings-tjeneste etableret den døde postkasse med det ene formål at kunne udveksle meddelelser og materiale af forskellig art, uden at PET konstaterede en di-

¹ „Łączność między centralą i rezydenturą w Danii w okresie zagrożenia lub konfliktu zbrojnego“ [Kontakt mellem centralen og residenturet i Danmark under krise eller væbnet konflikt], efterretningsnotat, november 1968, ingen forfatter. IPN, Teczka systemów łączności Danii, 389/104.

² „System łączności osobowej i nieosobowej dla łączności między rezydentem i przedstawicielem Centrali“ [Personligt og upersonligt kontaktsystem til kontakt mellem resident og repræsentant for Centralen], 1968, ingen forfatter. IPN, Teczka systemów łączności Danii, 389/104.

³ „System łączności osobowej i nieosobowej dla łączności między rezydentem i przedstawicielem Centrali“ [Personligt og upersonligt kontaktsystem til kontakt mellem resident og repræsentant for Centralen], 1968, ingen forfatter. IPN, Teczka systemów łączności Danii, 389/104.

udlændinge, til fordel for fremmed statsmagt, i forbindelse med ulovlig efterretningsvirksomhed, planlægning og gennemførelse af sabotage, attentater og lignende“.⁵ Denne definition betød, at man i højere grad end tidligere rettede fokus mod udlændinge, som var bosat i Danmark. De danske efterretningstjenester stillede spørgsmålet, om herboende østeuropæere ville støtte de specialstyrker, hvis indsættelse man fra dansk side i stigende omfang betragtede som en risiko.⁶ Som nævnt i kapitel 47 var emigranter fra Østeuropa i PET's søgelys, især hvis de havde kontakt til de østlige repræsentationer.

Oplysninger fra udlandet understregede, at den indre trussel i fredstid blev stadig sværere at identificere. DDR skulle i 1950'erne have iværksat opbygningen af „sovende sabotagenet“ i Vesttyskland. I fredstid havde netværket til hovedopgave at indhente efterretninger og videregive disse, ligesom udførelse af sabotage lejlighedsvis kunne komme på tale.⁷ De indhentede efterretninger skulle indgå i planlægningen af sabotageaktioner. Endelig skrev FE også, at netværket havde til opgave at nedgrave depoter i nærheden af de vigtigste sabotageobjekter. Depoterne skulle kunne anvendes af indsatte specialenheder fra øst. De vestlige efterretningstjenester havde kun i begrænset omfang fået indsigt i netværket og dets arbejdsmetoder, men de mente at kunne kæde særmeldinger fra en af MfS's radiosendere sammen med eksistensen af et sådant netværk.

Fra den vesttyske militære efterretningstjeneste havde FE modtaget en vurdering af de østeuropæiske efterretningstjenester og deres aktiviteter, som pegede i retning af, at de østlige tjenester ikke udførte målbevidst sabotage i fredstid, sådan som man havde mistænkt dem for.⁸ De østlige tjenester nøjedes formentlig med i fredstid at foretage en indgående planlægning og forberedelse af senere sabotageaktioner. I Vesttyskland vurderede man, at der formentlig blev udarbejdet detaljerede planer for den sabotage, som skulle iværksættes i forbindelse med et krigsudbrud. Illegale netværk til indhentning af oplysninger, der var nødvendige for udførelse af sådanne sabotageaktioner, var blevet afsløret i Vesttyskland, og dette havde over for den vesttyske kontraefterretningstjeneste bekræftet, at hvervede agenter var blevet instrueret i at udføre sabotage mod en række mål – militære installationer, kraftværker, skibsværfter, kommunikationsmidler, havne og broer samt diverse industrielle mål – i tilfælde af krig.⁹ Materiale, der efter den kolde krigs op-

⁵ FE's arkiv, SikNyt, januar kvartal 1978. Det er værd at bemærke, at det ikke uddybes, hvilken aktivitet der er tale om. Det er med andre ord ikke fastslået, om der udelukkende er tale om militære aktiviteter, eller om der også kan være tale om propaganda „til fordel for en fremmed statsmagt“. Femtekolonne-begrebet anvendes kun i meget få og sjældne tilfælde af PET i 1960'erne og 1970'erne.

⁶ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 37 og 30.

⁷ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1966, s. 116.

⁸ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1964, oktober 1963 – april 1964, s. 35.

⁹ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1966, s. 116. FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1964, oktober 1963 – april 1964, s. 35.

hør er fremkommet fra MfS's arkiver i Tyskland, har dokumenteret, at i hvert fald DDR havde sådanne planer over for Vesttyskland.¹⁰ Eksistensen af sabotageplanerne mod Forbundsrepublikken gør det sandsynligt, at der – landets strategiske betydning taget i betragtning – forelå lignende forberedelser over for Danmark.

Ét var sabotage i krigstilfælde, noget andet lignende aktiviteter i fredstid. Herom er der endnu ikke fremkommet ny viden fra de østeuropæiske arkiver. I Danmark overvejede tjenesterne, hvorvidt det var en reel risiko, idet man både i Danmark og i Vesttyskland havde været vidner til hærværk og andre besynderlige episoder mod skibe. I Vesttyskland havde myndighederne endog anholdt og sigtet flere personer på et skibsværft for at arbejde for en fremmed efterretningstjeneste.¹¹ Oplysningerne om de vesttyske sabotageaktioner foranledigede FE til også at kigge nærmere på episoder i Danmark, der måske kunne rubriceres som sabotage. Der var hændelser på danske værfter, som i høj grad mindede om den tyske sabotage. FE så sig derfor ikke i stand til at afvise, at der også i Danmark eksisterede et sabotagenet som det vesttyske.¹² FE bemærkede, at de sabotagelignende hændelser på de danske værfter ikke i samme omfang havde fundet sted efter optrevlingen af sabotagenettet i Vesttyskland, og antydede dermed, at fremmede efterretningstjenester kunne stå bag lignende sabotagegrupper herhjemme.

De danske tjenesters syn på sabotagetruslen ændrede sig en anelse op gennem 1960'erne, hvor de fik større indsigt i, hvad man i Danmark kunne forvente i tilfælde af en krise- eller krigssituation. Via udenlandske samarbejdspartnere, og måske også egne operationer, fik de danske efterretningstjenester bestyrket antagelsen om, at Warszawapagten i fredstid foretog en indhentning med henblik på planlægning og forberedelse af senere sabotageaktioner.¹³ Disse sabotageaktioner blev planlagt og forberedt til at blive iværksat i forbindelse med internationale kriser eller umiddelbart forud for et krigsudbrud, og i den henseende udgjorde Danmark ingen undtagelse som mål.¹⁴ „En del af den indhentning, der er konstateret i Danmark, forekommer ligeledes anvendelig til sådant formål,“ skrev FE i 1971 om Warszawapagtens forberedelse af sabotage.¹⁵ Indhentningen måtte forventes blandt andet at blive anvendt til, hvad man betegnede som „lejlighedssabotage“ med det

¹⁰ Se Thomas Auerbach, *Einsatzkommandos an der unsichtbaren Front. Terror- und Sabotagevorbereitungen des MfS gegen die Bundesrepublik Deutschland*, 1999.

¹¹ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1966, s. 116.

¹² FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 2/1967, s. 118.

¹³ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1964, oktober 1963 – april 1964, s. 35. Nye oplysninger pegede på, at de østlige tjenester ikke udførte målbevidst sabotage i fredstid, sådan som man havde mistænkt dem for.

¹⁴ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1965, 1. oktober 1964 – 31. marts 1965, s. 85. Nogle år senere fik man via den sovjetiske efterretningsofficer Oleg Ljalins afhopning bekræftet Warszawapagtens sabotageplaner. Ljalin havde netop haft forberedelse af sabotage i Storbritannien som en af sine opgaver.

¹⁵ FE's arkiv, SikNyt 1970 (dateret april 1971), s. 9.

formål i en krise- eller krigssituation at virke lammende på det danske totalforsvar. Sådanne sabotage kunne forventes udført af uddannede sympatisører eller herboende østeuropæere, og man frygtede, at de østlige efterretningstjenester havde infiltreret „voldeligt inspirerede aktivistorganisationer“ for derigennem at kunne hverve mulige sabotører til gennemførelse af lejlighedssabotagen.

„Der må dog ikke ses bort fra, at den politiske udvikling i den vestlige verden har åbnet mulighed for WP-E-tjenesterne [Warszawapagtens efterretningstjenester] til – gennem infiltration af de voldeligt inspirerede aktivistorganisationer – at hverve de sabotører, der kan udføre den lejlighedssabotage, der måtte være nødvendig for at skabe de lammelser af totalforsvaret, som tidligere har været tiltænkt de oprettede „hvilenet“.“¹⁶

Støtte fra danske grupper?

FE's vurdering fra 1971 antyder, at østlige styrker kunne vente støtte fra visse grupperinger, som kunne være parate til at udføre sabotage mod eksempelvis forsvaret, men de danske efterretningstjenesters rapporter indeholder ingen konkrete oplysninger om støtte fra enkeltpersoner eller grupper. Der var heller ingen umiddelbare tegn på, at der fandtes væbnede grupper, som ville bistå østlige styrker. Særligt i de tidlige år af den kolde krig havde efterretningstjenesterne set tyverier af våben som en mulig indikation på, at der måske befandt sig en væbnet femte kolonne i Danmark. Men i 1971 fastslog FE, at der – så vidt man vidste – ikke lå politiske motiver bag de indtrufne våbentyverier.¹⁷ Også PET fulgte med i rapporteringen af våbentyverier uden at kunne påvise nogen efterretningsmæssig baggrund for tyverierne.¹⁸ I perioden 1. april 1978 til 1. august 1980 var der ifølge forsvarskommandoens oplysninger forsvundet lidt over 100 skydevåben af forskellig type. Nogle få af våbnene blev atter fundet, og som i de foregående år blev det afvist, at der lå politiske eller efterretningsmæssige motiver bag våbentyverierne.¹⁹ I de senere årsrapporter omtales våbentyverier ikke, hvorfor det må antages, at de enten er aftaget voldsomt, eller at man har vurderet, at de ikke havde nogen efterretningsmæssig betydning.

Hærværk mod forsvarets materiel var et tilbagevendende fænomen, som stod på under hele den kolde krig.²⁰ Selv om man i Danmark ikke var i stand

¹⁶ FE's arkiv, SikNyt 1970 (dateret april 1971), s. 10. De omtalte hvilenet er formentlig et udenlandsk fænomen. Der er ikke i det anvendte materiale fundet oplysninger om, at de danske efterretningstjenester havde kendskab til eksistensen af et sådan hvilenet i Danmark. Omvendt må det anses som forventeligt, at de østlige efterretningstjenester har forsøgt at opbygge sådanne net bestående af herboende østeuropæere, østeuropæiske illegale eller danske sympatisører.

¹⁷ FE's arkiv, SikNyt 1971.

¹⁸ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 194 og 195.

¹⁹ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 137.

²⁰ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1967, s. 98. Se også SikNyt 1975 (dateret januar 1976), s. 10.

til at fastslå, at østlige tjenester skulle have stået bag sabotage i fredstid, gav det dog anledning til hævede øjenbryn, at der i begyndelsen af 1970'erne havde været en række tilfælde af hærværk og sabotage inden for forsvaret og mod civile virksomheder, som udførte arbejde for forsvaret. FE skønnede i 1976, at det var noget, man ville se mere af i fremtiden.²¹ I nogle sager fandt forsvaret det nødvendigt at foretage tekniske undersøgelser samt at tilkalde auditørerne.²² Men da det kun var i få tilfælde, at gerningsmændene blev pågrebet, kan det ikke siges, om hærværket var ideologisk begrundet.²³ Da det ikke var muligt ved hjælp af informationer fra udlandet at fastslå, hvorvidt Warszawapagtens efterretningstjenester var involveret, sluttede FE, at der formodentlig var tale om aktiviteter udført af lokale danske venstreekstremister.²⁴

I en spændingsperiode regnede FE med, at man i Danmark kunne risikere „hærværk og anden form for ødelæggelse, udført af forskellige ekstremistgrupper og evt. 5. kolonnefolk“. Ved udbrud af krig ville de østlige efterretningstjenester formentlig „med større frimodighed anvende danske sympatisører (5. kolonnefolk) i direkte Warszawapagt-kontrolleret virksomhed.“²⁵ FE frygtede dog i denne sammenhæng særlig specialtrænede østeuropæiske kampgrupper i samarbejde med et eventuelt dansk hvilenet, der måtte være opbygget i fredstid.²⁶

Om de muligvis forberedte danske ventegrupper sagde Forsvarets Efterretningstjeneste: „Om end tanken må forekomme ubehagelig, kan det ikke udelukkes, at der allerede i fredstid eksisterer herboende grupper, som ville kunne indsættes eller medvirke ved sådanne operationer, og uddannelsen kan måske tilmed være givet af forsvaret selv gennem aftjening af værnepligten eller gennem et kortere eller længere medlemskab af hjemmeværnet.“²⁷

Det, den danske tjeneste advarede mod, var med andre ord trænede ventegrupper og østlige specialstyrker, som udførte en form for specialiseret og professionaliseret sabotage, der ikke havde meget at gøre med den ovenfor beskrevne lejlighedssabotage og hærværk.²⁸ FE gik så langt, at tjenesten i 1976 fastslog, at man i Danmark ikke i fredstid havde konstateret udførelse af sabotagevirksomhed kontrolleret af Warszawapagtens efterretningstjenester.²⁹ De specialtrænede kommandogrupper skulle først aktiveres i krigstilfælde forud

²¹ „Spionage, sabotage og undergravende virksomhed“, Fokus nr. 6/76, s. 22, FE's arkiv, 462/76.

²² FE's arkiv, SikNyt 1975 (dateret januar 1976), s. 10. Resultaterne af undersøgelserne kendes ikke.

²³ I en årsrapport for 1970 skrev FE dog, at „(d)e sabotagelignende hændelser inden for det sidste år må betragtes som politisk inspireret hærværk eller systemfjendtlige elementers chikanerier i overensstemmelse med den militante og voldelige udvikling, der har baggrund i en form for heltedyrkelse af guerrillabevægelserne i U-landene.“ SikNyt 1970, dateret april 1971, s. 9.

²⁴ FE's arkiv, SikNyt, Oversigt 1971 (april 1972), s. 10.

²⁵ „Spionage, sabotage og undergravende virksomhed“, Fokus nr. 6/76, s. 24, FE's arkiv, 462/76.

²⁶ „Spionage, sabotage og undergravende virksomhed“, Fokus nr. 6/76, s. 25, FE's arkiv, 462/76.

²⁷ FE's arkiv, SikNyt juli – oktober 1980, s. 10.

²⁸ FE's arkiv, SikNyt 1970 (dateret april 1971), s. 9-10.

²⁹ „Spionage, sabotage og undergravende virksomhed“, Fokus nr. 6/76, s. 22, FE's arkiv, 462/76.

for eller samtidig med indsættelsen af regulære Warszawapagt-styrker.³⁰ FE lå inde med oplysninger om, at både Sovjetunionen, Polen og DDR havde særlige enheder til at løse specialopgaver bag modstanderens linjer.³¹

FE's beskrivelser af specialstyrker og deres mulige danske hjælpere fremstår i materialet som vurderinger. Det var og er ikke muligt at slutte, hvor håndfaste beviser tjenesten egentlig lå inde med.

Oleg Ljalin hopper af

Det var vanskeligt for de vestlige efterretningstjenester at indhente informationer fra landene i øst, der generelt var meget lukkede. Dette synes også at have gjort sig gældende i spørgsmålet om specialstyrker, og i et vist omfang må der således være tale om formodninger, muligvis støttende sig på erfaringer fra udlandet. Derudover kunne signalopklaring (SIGINT) være en klar mulighed. Den korte afstand mellem Danmark og DDR hhv. Polen har i hvert fald gjort det praktisk muligt at benytte sig af SIGINT.³² Desuden fik man i Vesten nyttige informationer fra afhoppere. Det var blandt andet tilfældet, da den sovjetiske KGB-officer Oleg Ljalin skiftede side i Storbritannien i efteråret 1971.³³ Han havde været tilknyttet Departement V som stod for udførelsen af en række opgaver såsom drab, sabotage og terrorhandlinger, men denne type opgaver var gradvist gledet i baggrunden til fordel for „forberedelser af operationer, som kun vil blive bragt til udførelse i tilfælde af krig eller stærkt øget international spænding“.³⁴ Som påpeget af Nigel West, Christopher Andrew og KGB-arkivar Vasilij Mitrokhin gav Oleg Ljalins afhøring et afslørende indblik i KGB's planlægning og forberedelse af krigsplanner.³⁵ Oleg Ljalin havde haft til opgave at forberede sabotageoperationer i Storbritannien og havde blandt andet hvervet personer, som indgik i forberedelsen af diverse opgaver, som skulle udføres af østlige specialenheder, såsom infiltration og angreb på vitale objekter.³⁶ Oplysningerne fra Oleg Ljalin bekræftede FE's og andre vestlige efterretningstjenesters formodninger om, at de østlige tjenester forberedte sabotage i de vestlige lande. Ljalin kunne angivelig give detaljerede beskrivelser af KGB's forberedte operationer i en række

³⁰ FE's arkiv, SikNyt nr. 4, 1982.

³¹ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1966, s. 113-114.

³² Det er desuden kendt, at østtyskerne brugte SIGINT til at overvåge dansk og vesttysk æterbåren kommunikation. Thomas Wegener Friis, *Den usynlige front. DDR's militærspionage i Danmark under den Kolde Krig*, 2005, s. 154ff. Andreas Schmidt: „Aufklärung des Funkverkehrs und der Telefongespräche in Westdeutschland – Die Hauptabteilung III“ i Hubertus Knabe (red), *Westarbeit des MfS*, 1999, s. 205ff.

³³ FE's arkiv, SikNyt, Oversigt 1971 (april 1972), s. 9-11.

³⁴ FE's arkiv, SikNyt, Oversigt 1971 (april 1972), s. 10. Nigel West betegner den omtalte afdeling som „Section V“. Nigel West, *Games of Intelligence*, 1990, s. 99.

³⁵ Christopher Andrew & Vasilij Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive – The KGB in Europe and the West*, 1999, s. 499. West, *Games of Intelligence*, s. 99.

³⁶ FE's arkiv, SikNyt, Oversigt 1971 (april 1972), s. 10.

vestlige hovedstæder. Ljalins afhopning og kompromittering af KGB's hemmelige aktiviteter førte til en beslutning fra den politiske ledelse i Sovjetunionen om at hjemkalde en række KGB-officerer fra de vestlige lande.³⁷

I periodiske rapporter og diverse skrivelser bliver antallet af oplysninger om specialstyrkerne stadig større, ligesom detaljeringsgraden vokser. I løbet af 1970'erne synes de danske efterretningstjenester at have fået bedre indsigt i de østeuropæiske specialstyrker. På hvilket grundlag denne viden er fremkommet vides ikke.

Da FE i 1976 lavede en mere generel analyse af anvendelsen af spionage, sabotage og undergravende virksomhed i freds-, krise- og krigstid, bemærkede man, at overraskelsesfaktoren blev tillagt vægt i den sovjetiske militærdoktrin. Af den grund fandt forsvaret det ikke sandsynligt, at de østlige efterretningstjenester ville iværksætte sabotageaktioner umiddelbart inden eller samtidig med iværksættelsen af krigshandlinger.³⁸ Dog mente FE, at nogle patruljer ville operere på dansk grund „adskillige dage før fjendtlighedsudbrud.“³⁹

De østlige diversionsenheder

Som beskrevet ændrede trusselbilledet angående væbnede grupper sig i den indeværende periode fra den klassiske femte kolonne, der var ideologisk motiverede amatører, til de specialtrænede kommandostyrker. Opgaverne for disse enheder var i krigstid at „udføre sabotagehandlinger eller sabotageliggende angreb, for derved at berede vejen for de øvrige offensive handlinger.“⁴⁰ I 1970'erne begyndte betegnelsen „diversionsbrigader“ og „diversionspatruljer“ at indgå i efterretningstjenesternes beskrivelser af den østlige planlægning af sabotageaktioner mod Vesten. FE bemærkede, at diversionsbrigader ifølge det sovjetiske militære leksikon fra 1977 skulle udføre operationer i fjendens bagland „med det formål at lamme militære, industrielle og andre vigtige objekter, at genere de militære kommandonet, at ødelægge transportvæsen, kommunikationssystemer, krigsmæssige forsyninger, at myrde særligt udpegede personer samt at nedbryde den moralske og psykiske modstandskraft i befolkningen.“⁴¹

I eftertiden er efterretningstjenesternes specialstyrkers opgaver blevet beskrevet af den tyske historiker Thomas Auerbach. På baggrund af materiale fra de nyåbnede arkiver dokumenterer han, at MfS's moderne partisaner i krig og krise ville søge at rette lammende angreb mod vigtige militære og ci-

³⁷ Andrew & Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 500.

³⁸ „Spionage, sabotage og undergravende virksomhed“, Fokus nr. 6/76, s. 24, FE's arkiv, 462/76.

³⁹ Skrivelse af 13. oktober 1983. Bilag 3, FE's arkiv, 1336/83.

⁴⁰ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1966, s. 113-114.

⁴¹ Skrivelse af 13. oktober 1983; bilag 1 af november 1979, FE's arkiv, 1336/83.

vile knudepunkter (såkaldt „neuralgische Punkte“) samt likvidere centrale nøglepersoner.⁴² For at være forberedt på „dag X“ var det nødvendigt allerede i fredstid at have kortlagt de installationer, der skulle rammes. Auerbach kan i denne sammenhæng fremlægge lister over objekter, for eksempel en transformerstation nær Ulm i Sydtykland, som MfS ønskede undersøgt med sabotage for øje.⁴³ I Danmark var forsvaret senest i slutningen af 1970'erne opmærksomt på, hvilke typer installationer og personer de østlige specialenheder ville gå efter i tilfælde af krig.⁴⁴

Sovjetunionen mentes at råde over 200-2.000 mand i diversionsstyrkerne afhængigt af den internationale situation, mens polakkerne rådede over 400 mand i mellem 40 og 50 diversionspatruljer, og østtyskerne havde 425 mand fordelt på ca. 50 patruljer.⁴⁵ Indsatte specialstyrker forventedes at være ind delt i patruljer på 3-15 mand, hvor patruljen var sammensat således, at de enkelte medlemmer var specialiseret til at udføre forskellige opgaver såsom sprængning af objekter, radiokommunikation, førstehjælp eller tolkning.⁴⁶ FE forventede i 1980, at der til dansk område var afsat omkring 30-40 sovjetiske, polske og østtyske diversionspatruljer.⁴⁷ Efter FE's foreliggende oplysninger måtte det antages, at det for Sovjetunionens vedkommende var diversionsenheder fra det baltiske militærdistrikt, som i tilfælde af krig ville blive indsat mod Danmark.⁴⁸

Betingelserne for indsættelse af specialstyrker vurderedes som særdeles gunstige, blandt andet på grund af den danske geografi.⁴⁹ Når de var indsat bag de danske linjer, forventede FE, at østlige de specialstyrker ville bære danske eller NATO-uniformer, civilt tøj eller politiuniformer.⁵⁰

Ødelæggelse af nukleare installationer og våbensystemer mentes at have topprioritet for de østlige specialstyrker. Yderligere vurderede FE, at regeringsanlæg, flyvestationer, depoter og diverse militære installationer også var sabotagemål for i hvert fald de sovjetiske diversionspatruljer.⁵¹ Ud over allerede udpegede mål havde diversionspatruljer en stående ordre om, at kommunikationslinjer, elkabler, rørledninger og lignende mål skulle ødelægges, hvis de blev passeret.⁵² Polske jægerenheder ventedes i tilfælde af krig også at

⁴² Auerbach, *Einsatzkommandos an der unsichtbaren Front*, s. 24ff.

⁴³ Sst, s. 69.

⁴⁴ Skrivelse af 13. oktober 1983; bilag 1 af november 1979, s. 6; bilag 2 af februar 1978, s. 25; bilag 4 af april 1979, s. 38, FE's arkiv, 1336/83.

⁴⁵ Skrivelse af 13. oktober 1983; bilag 1, 2, 3 og 4, FE's arkiv, 1336/83. For de sovjetiske styrkers vedkommende svinger tallene i de forskellige kilder.

⁴⁶ Skrivelse af 13. oktober 1983; bilag 1 af november 1979, FE's arkiv, 1336/83.

⁴⁷ FE's arkiv, SikNyt juli – oktober 1980, s. 11.

⁴⁸ Skrivelse af 13. oktober 1983; bilag 1 af november 1979, FE's arkiv, 1336/83.

⁴⁹ „Spionage, sabotage og undergravende virksomhed“, Fokus nr. 6/76, s. 25, FE's arkiv, 462/76.

⁵⁰ Skrivelse af 13. oktober 1983; bilag 1 af november 1979, s. 3; bilag 2 af februar 1978, s. 25; bilag 4 af april 1979, s. 38; SikNyt, FE's arkiv, 1336/83.

⁵¹ Skrivelse af 13. oktober 1983; bilag 3 af juli 1978, FE's arkiv, 1336/83.

⁵² Skrivelse af 13. oktober 1983; bilag 1 af november 1979, FE's arkiv, 1336/83.

indgå i bekæmpelse af lokale modstandsgrupper og partisaner.⁵³ Det var blandt andet sådanne operationer, som i fredstid blev forberedt af enten østeuropæiske efterretningsofficerer med falsk identitet, af østeuropæere bosat i Vesten eller af personer blandt lokalbefolkningen.⁵⁴ Man regnede også med, at der kunne være etableret skjulte forsyningsdepoter i Danmark til brug for de østlige specialstyrker.⁵⁵ Igen er det uklart, i hvor høj grad oplysningerne i de foreliggende kilder er blevet til på baggrund af sikker viden hos de danske tjenester eller formodninger baseret på generelle NATO-betragtninger om østlige specialstyrkers anvendelse i krig. Hvad angår skjulte depoter, kan vi i dag se, at efterretningstjenesternes antagelser faktisk havde noget på sig. Blandt de frigivne polske dokumenter findes således to detaljerede vejledninger i nedgravning af radioapparater i nærheden af Fåborg.⁵⁶ Det fremgår dog ikke entydigt, om disse depoter faktisk blev etableret, eller der blot fandtes planer om det.

For at østlige specialstyrker har kunnet udføre deres opgaver mod mål i Danmark, må det forventes, at en del af den efterretningsmæssige indhentning og terrænkognoscering, som blev udført af de herværende efterretningsofficerer, har haft til formål at indhente oplysninger om udpegede mål. PET vurderede, at medlemmer af de østeuropæiske diversionsenheder i fredstid kunne „foretage rekognosceringsrejser til et målland f.eks. som lastbilchauffør, turist, delegationsmedlem, idrætsmand eller på anden vis“.⁵⁷ På den måde kunne enkeltpersoner få lejlighed til selv at besigtige deres mulige fremtidige operationsområde og mål. Som tidligere omtalt viser kilder fra den polske efterretningstjeneste, at de polske militærattachéer i Danmark havde til opgave at finde egnede områder til indsættelse af styrker fra søsiden og fra luften. Attachéerne havde også til opgave at studere broer, militær-anlæg, raffinaderier, brændstofdepoter og magasiner samt diverse rørledninger til brændstof.⁵⁸ I hvert fald polske efterretningsofficerer har således haft til opgave at besigtige objekter i Danmark, som i en krigssituation kunne blive mål for de østlige specialstyrker, og det var nærliggende at tro, at også de sovjetiske og østtyske foretog lignende besigtigelser.

⁵³ FE's arkiv, SikNyt oktober 1977, s. 7-8.

⁵⁴ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 37.

⁵⁵ Forsyning af de indsatte diversionsenheder kunne ifølge FE ske på to måder: enten ved en udefrakommende tilførsel af diverse nødvendigheder eller „ved i fredstid etablerede illegale (nedgravede) depoter.“ „Spionage, sabotage og undergravende virksomhed“, Fokus nr. 6/76, s. 25, FE's arkiv, 462/76.

⁵⁶ „Schowek mobilizacyjny 'Wiatrak' pod 'A'“ [Mobiliseringsgemmedet 'Vindmølle' ved 'A'], instruks, 1968, ingen forfatter. IPN, Teczka systemów łączności Danii, 389/104. „Schowek mobilizacyjny 'Kota' pod 'A'“ [Mobiliseringsgemmedet 'Kote' ved 'A'], instruks, 1968, ingen forfatter. IPN, Teczka systemów łączności Danii, 389/104.

⁵⁷ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 144.

⁵⁸ „Plan wyjazdów w teren na rok 1964“ [Plan for ture i marken i 1964], arbejdsplan af 28. april 1964, udarbejdet af H. Kuckowski/militærattaché i København. IPN, Korespondencja z Attachatami Wojskowymi Państw Skandynawskich, 371/451.

Den viden, som de danske efterretningstjenester og deres samarbejdspartnere havde indsamlet om de østlige tjenester og specialstyrker, stemmer på en række punkter overens med de oplysninger, som den afhoppede KGB-arkivar Vasilij Mitrokhin har fremlagt. Såvel KGB som GRU var aktive i 1950'erne og 1960'erne med hensyn til planlægning og forberedelse af sabotage i Vesten. Sabotageaktioner ville blive udført både i krise og krig.⁵⁹ Det var 13. Departement i KGB's første hoveddirektorat, senere omdøbt til Departement V, som havde til opgave at gennemføre „særlige operationer“ hvilket blandt andet dækkede over kidnapning og drab samt forberedelse og gennemførelse af sabotage. Også udlægning af våbendepoter og udvælgelse af indsættelsessteder for de såkaldte diversionspatruljer hørte angiveligt til opgaverne. Vigtigst var dog udpegning af vestlige mål samt forberedelse af deres ødelæggelse.⁶⁰ Depoter med radioer, våben og andet materiel til gennemførelse af de planlagte operationer blev etableret i de vestlige lande, ligesom lokale uniformer fra forsvar, statsbaner og andre institutioner blev indsamlet til brug for de indsatte diversionspatruljer.⁶¹ I 1959 blev de mest sårbare punkter såsom strømforsyning, olieledninger, kommunikationssystemer samt større industrikomplekser kortlagt af KGB i formentlig alle NATO-lande blandt andet med henblik på sabotage.⁶² Ødelæggelserne skulle gennemføres af diversionspatruljer samt af lokale kommunistiske modstandsgrupper.⁶³

Danske modforanstaltninger

Diversionspatruljernes operationer mod danske mål skulle imødegås af blandt andet politiet og hjemmeværnet ved skærpet bevogtning af politiske og militære ledere, større hovedkvarterer, vigtige installationer m.m. Opgaven var vanskelig, og bevogtningen måtte udføres med stor omhu, hvis diversionspatruljerne skulle forhindres i at gøre uoprettelig skade, hed det fra FE.⁶⁴

Ifølge en analyse fra juli 1978 havde eksistensen af de østlige diversionsenheder føjet en ny dimension til truslen mod Danmark, fordi disse veluddannede specialister kunne forventes at operere dybt inde i det danske bagland i tilfælde af krig. At stadfæste, identificere og nedkæmpe sådanne diversions-

⁵⁹ Andrew & Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 467 og 474.

⁶⁰ Indtil 1963 havde det ifølge den afhoppede KGB-arkivar Vasilij Mitrokhin også været Departement 13's opgave at udføre industrispionage og stjæle vestlig teknologi og viden. Andrew & Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 467-468.

⁶¹ Andrew & Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 474.

⁶² Sovjetiske delegationers officielle besøg i vestlige lande blev blandt andet brugt til at besigtige de forskellige udpegede mål.

⁶³ Andrew & Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 467. Andrew og Mitrokhin redegør ikke nærmere for de omtalte kommunistiske modstandsgrupper.

⁶⁴ Skrivelse af 13. oktober 1983; bilag 1 af november 1979, FE's arkiv, 1336/83.

patruljer ville blive vanskeligt.⁶⁵ Denne vurdering synes ikke at have ændret sig, da chefen for Forsvarets Efterretningstjeneste, kommandør Mogens Telling, fem år senere besvarede en anmodning fra Forsvarsministeriet om at kommentere en artikel skrevet af den sovjetiske afhopper Viktor Suvorov.⁶⁶ Ud over at oplyse, at FE's og Suvorovs oplysninger stemte overens, betonedes oberst Telling specialstyrkernes betydning.⁶⁷ „Den trussel, specialstyrkerne repræsenterer, er en trussel mod sammenhængen i det militære forsvar og det civile beredskab.“⁶⁸

Fordi man fra dansk side vidste, at de østlige specialstyrker i krigstid ville komme til at spille en mulig rolle på dansk jord, fulgte de danske tjenester med i udviklingen hos de forskellige enheder, så godt det nu lod sig gøre. En af måderne, hvorpå man fra dansk side kunne få indsigt i de østlige aktiviteter, var ved hjælp af signalopklaring.

De østlige specialstyrker kommunikerede med deres hovedkvarter via High Speed sendinger og havde således et fællestræk med de såkaldte radioagenter. Anvendelsen af High Speed sendinger skete for at nedsætte risikoen for at blive opdaget ved hjælp af pejlinger. Allerede i fredstid blev diversionsenhedernes radiokommunikation aflyttet fra dansk side. Dette skete dels for at kunne identificere enhedernes sendesignaler og dels for at holde de danske tjenester underrettet om udvikling i de forskellige enheder.⁶⁹

Østlige specialstyrker på Bornholm?

Fra dansk side forventede man, at østlige specialstyrker ville blive indsat i Danmark i tilfælde af krig, men hvad med i fredstid? Kunne tilstedeværelsen af østlige specialstyrker forekomme i Danmark i fredstid? Vedvarende rygter havde i en årrække fortalt om frømand og specialstyrker, som fra tid til anden opererede på Bornholm. Rygterne havde fået næring af fund af diverse effekter på øen. I 1976 kunne danske aviser og blade på baggrund af en artikel i den svenske avis *Expressen* fortælle, at sovjetiske frømand sneg sig i land på Bornholm og hentede sten fra Hammershus-ruinen.⁷⁰ Denne landsætning

⁶⁵ Skrivelse af 13. oktober 1983; bilag 3 af juli 1978, FE's arkiv, 1336/83.

⁶⁶ Viktor Suvorov var et pseudonym. Afhopperen hed i virkeligheden Vladimir B. Resun og havde givet de vestlige tjenester en række vigtige oplysninger og ny viden om den sovjetiske militære efterretningstjeneste GRU, som i en årrække forblev lidt af et mysterium for de vestlige tjenester. Resun er sammen med Sergej Bokhan blevet anset som den mest værdifulde GRU-afhopper. West, *Games of Intelligence*, s. 103-105.

⁶⁷ Skrivelse af 13. oktober 1983, FE's arkiv, 1336/83. Af brevet fremgår det, at FE's oplysninger vedrørende specialstyrker tilknyttet flåden stammede fra Viktor Suvorov. Der var dog overensstemmelse mellem Viktor Suvorovs oplysninger og de af FE's oplysninger, som ikke stammede fra ham.

⁶⁸ Skrivelse af 13. oktober 1983, FE's arkiv, 1336/83.

⁶⁹ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 144.

⁷⁰ *Politiken*, 2. maj 1976.

var angiveligt et led i uddannelsen af sovjetiske frømand.⁷¹ Fundet af blandt andet en filtrator, formentlig til en gasmaske, havde været med til at sætte gang i rygterne. Et år senere kunne Politiken fortælle om nye fund på Bornholm. Igen havde man fundet to filtratorer samt en kampvognshjelm, begge dele af østeuropæisk oprindelse. Hjemmeværnsbladet fremviste i maj 1977 et billede af den sovjetiske kampvognshjelm og filtratoren.⁷²

FE udfærdigede i september 1977 en notits om fundene på Bornholm.⁷³ Efter en gennemgang af trafikintensitet omkring øen, strømforhold og mange andre elementer konkluderede FE, at det måtte anses for overvejende sandsynligt, at de fundne genstande – også genstande som ikke kunne flyde – var blevet ført til Bornholm ad vandvejen uden at dette indebar en krænkelse af dansk suverænitet.

Det stod samtidig klart, at de danske efterretningstjenester formentlig kun havde kendskab til en begrænset del af de genstande, som gennem tiden var blevet fundet på Bornholm. „Det må anses for givet, at der findes en række fund i privat besiddelse, fund som aldrig er kommet til tjenestens kundskab,“ konstaterede FE.

Selv om muligheden for landsætning af enkeltpersoner eller små grupper på Bornholm måtte betegnes som særdeles god, havde FE endnu aldrig konstateret, at landsætning af personer fra Østeuropa havde fundet sted. Ifølge FE's vurderinger kunne „gennemførelsen af en egentlig „manddomsprøve“ for specialtrænede styrker godt finde sted uden danske myndigheders erkendelse“.⁷⁴ Den danske tjeneste mente dog ikke, at den uddannelsesmæssige værdi ved at landsætte specialstyrker på Bornholm stod mål med de konsekvenser, som en opdagelse eller pågribelse kunne få. Sagt med andre ord: Fra sovjetisk side var man formentlig ikke parat til at sætte forholdet til Danmark på spil for at uddanne sine specialstyrker.

Fem år senere blev diverse fund på Bornholm atter vurderet i forhold til FE's oplysninger om Warszawapagtens diversions- og specialstyrker.⁷⁵ I en notits af 3. juni 1982 bemærkede FE, at en del af de fundne effekter kunne være drevet i land, mens man i andre tilfælde ikke kunne udelukke, at effekter med vilje var blevet efterladt af forskellige årsager.⁷⁶ Fire effekter blev i FE's notits fremhævet som effekter, der „med vilje er efterladt i chikane- eller anden hensigt“.⁷⁷ På en strand havde man fundet en uskadt strimmel fra en

⁷¹ *Bornholmeren*, 3. maj 1976.

⁷² *Hjemmeværnsbladet*, maj 1977.

⁷³ Notits af 2. september 1977, FE's arkiv, påstemplet M7222 (433357 –2.9.77).

⁷⁴ Notits af 2. september 1977, FE's arkiv, påstemplet M7222 (433357 –2.9.77).

⁷⁵ Notits af 3. juni 1982, FE's arkiv, påstemplet M7222 (09.jun1982 061361). Gennem 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne havde man fundet såvel sovjetiske som østtyske marinehuer, uniformsmærker fra en menig, der havde gjort tjeneste i sortehavsflåden, logbøger fra østeuropæiske skibe, en gasmaske med tilhørende filtrator, løse filtratorer, radiojournaler og meget andet.

⁷⁶ Notits af 3. juni 1982, FE's arkiv, påstemplet M7222 (09.jun1982 061361).

⁷⁷ Notits af 3. juni 1982, FE's arkiv, påstemplet M7222 (09.jun1982 061361).

Anklageskrift.

[Redacted]

født d. [Redacted] i [Redacted]
 boende [Redacted]

sættes herved under Tiltale ved Kriminalretten for Roskilde Købstad m. v. til Straf for Overtrædelse
 af **politivedtagtens §§ 1 og 3, stk. 6,**

ved d. **12. marts** ¹⁹⁴**53** kl. 21,55 på Helligkorsvej ved indgange
**til kaseren at have samlet opløb ved uddeling af kommunistiske blade
 til soldater, hvilket tillige gav anledning til uro blandt soldaterne.**

15/4- 53
 194

Politimesteren i Roskilde m. v., den

En af konsekvenserne af kommunistisk agitation ved en dansk kaserne. (ABA).

polsk propagandafilm i et ikke-vandtæt plastichylster, ligesom en metalbeholder med russisk tekst indeholdende tre instruktioner på russisk ligeledes var blevet fundet på en strand.⁷⁸ En plasticampul påført russisk tekst var blevet analyseret nærmere, og disse analyser havde vist, at ampullen ikke kunne være skyllet i land. Endelig fremhævede FE fundet af en tilsyneladende intakt faldskærmsraket.

Trods nye fund på Bornholm var FE tilsyneladende ikke i stand til at komme en forklaring nærmere. FE fandt det vanskeligt at fremsætte vurderinger på grundlag af det foreliggende, men alligevel lod man rapporterne om diverse fund på Bornholm indgå i sine løbende vurderinger af Warszawa-pagtens diversions- og specialstyrker.

Hos FE kan der skimtes et holdningsskift fra 1977 til 1982. Mens man i 1977 afviste, at de fundne effekter kunne være blevet bragt til øen på anden vis end af havet, synes FE's sagsbehandlere i 1982 at have indtaget en mere uafklaret holdning til diverse fund på øen.

⁷⁸ Notits af 3. juni 1982, FE's arkiv, påstemplet M7222 (09.jun1982 061361). Instruktionernes ordlyd eller emne fremgår ikke af kilden.